

Azərbaycan klassik poeziyasının estetik ənənələri və müasir qəbul mexanizmləri

Arzu Abdulzadə

AMEA Məhəmməd Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutu
E-mail: arzuabdulzadah@gmail.com

Annotasiya. Azərbaycan ədəbiyyatı tarixinin ən mühüm mərhələlərindən birini klassik poeziya dövrü təşkil edir. Bu dövr yalnız estetik dəyərlərin formalaşması baxımından deyil, həm də milli ədəbi düşüncənin və bədii təfəkkürün əsas sütunlarının yaranması ilə əlamətdardır. Nizami Gəncəvi, İmadəddin Nəsimi, Məhəmməd Füzuli, Molla Pənah Vəqif, Qasım bəy Zakir, Seyid Əzim Şirvani kimi sənətkarların yaradıcılığında bədii-estetik kateqoriyalar həm Şərq poetik sisteminin ümumi prinsipləri, həm də milli dilin, düşüncənin və dünyagörüşünün spesifik çalarları ilə vəhdətdə təzahür etmişdir. Bu baxımdan, Azərbaycan klassik poeziyasının estetik ənənələri təkcə keçmişin ədəbi hadisəsi deyil, həm də müasir ədəbiyyatın poetik təfəkkürünü formalaşdıran canlı mənbədir.

Məqalədə “Azərbaycan klassik poeziyasının estetik ənənələri və müasir qəbul mexanizmləri” mövzusu ədəbiyyatın tarixi inkişaf dinamikasını, poetik irsin transformasiya yollarını və milli bədii düşüncənin özünəməxsusluğunu araşdırmaq baxımından aktual elmi problemlərə həsr olunmuşdur. Tədqiqatın məqsədi klassik poeziyada formalaşmış estetik prinsiplərin müasir dövrdəki təzahür formalarını, onların qəbul, təfsir və poetik transformasiya mexanizmlərini müəyyənləşdirmək, klassik və müasir ədəbiyyat arasında davamlı bədii əlaqələrin nəzəri əsaslarını elmi faktlarla təhlil etməkdir.

Açar sözlər: klassik poeziya, Nizami Gəncəvi, estetik ənənə, Məhəmməd Füzuli, ədəbiyyatşünaslıq

Məqalə tarixçəsi: göndərilib – 22.01.2026; qəbul edilib – 05.02.2026

Aesthetic traditions and modern acceptance mechanisms of Azerbaijani classical poetry

Arzu Abdulzadeh

Institute of Manuscripts named after Mahammad Fuzuli of ANAS
E-mail: arzuabdulzadah@gmail.com

Abstract. One of the most important stages in the history of Azerbaijani literature is the period of classical poetry. This period is marked not only in terms of the formation of aesthetic values, but also by the emergence of the main pillars of national literary thought and artistic thinking. Artistic and aesthetic categories in the works of such artists as Nizami Ganjavi, Imadaddin Nasimi, Mahammad Fuzuli, Molla Panah Vagif, Gasim Bey Zakir, Seyid Azim Shirvani were manifested in unity with the general principles of the eastern poetic system, as well as specific shades of the national language, thought and worldview. From this point of view, the aesthetic traditions of Azerbaijani classical poetry are not only a literary phenomenon of the past, but also a living source that forms the poetic thinking of modern literature.

The topic “Aesthetic traditions and modern acceptance mechanisms of Azerbaijani classical poetry” is devoted to actual scientific problems in terms of exploring the dynamics of historical development of literature, ways of transformation of poetic heritage and the uniqueness of national artistic thought. The purpose of this study is to identify the forms of manifestation of aesthetic principles formed in classical poetry in modern times, the mechanisms of their acceptance, interpretation and poetic transformation, to analyze the theoretical foundations of the continuous artistic relationship between classical and modern literature by scientific facts.

Keywords: classical poetry, Nizami Ganjavi, aesthetic tradition, Mahammad Fuzuli, literary studies

Article history: received – 22.01.2026; accepted – 05.02.2026

Giriş / Introduction

Ədəbi ənənə məsələsi ədəbiyyatşünaslıqda mühüm elmi istiqamətlərdən biridir. Ənənə anlayışı yalnız bədii ifadə vasitələrinin davamı kimi deyil, həm də tarixi-estetik təcrübənin müasir düşüncə sistemində yenidən mənalandırılması prosesi kimi qiymətləndirilməlidir. Azərbaycan klassik poeziyasının təsir dairəsi həm dil-üslub səviyyəsində, həm fəlsəfi-estetik baxışlarda, həm də mənəvi dəyərlər sistemində müasir poeziyanın əsas bünövrəsini təşkil etdiyi üçün genişdir. XX əsr və müasir Azərbaycan poeziyasında klassik irsə müraciət təkcə nostalji meyil deyil, həm də estetik yenilənmənin, poetik özünüdərkən təzahür forması kimi çıxış edir.

Klassik poeziyanın estetik prinsipləri – kamal və eşq ideyası, gözəllik və ilahi təcəlli, zahir və batin münasibətləri, sözün mənəvi mahiyyət daşması kimi kateqoriyalar əsrlər boyu müxtəlif mərhələlərdə yeni poetik müstəvilərdə təfsir olunmuşdur. Nizaminin “Xəmsə”sində formalaşan fəlsəfi-estetik model Füzulidə daha dərin mənəvi-sevgi konsepsiyası ilə zənginləşmiş, Nəsimidə isə insan və Tanrı münasibətlərinin sufi-estetik baxımdan bədii ifadəsinə çevrilmişdir. Bu ideya sistemləri sonrakı əsrlərdə – Molla Pənah Vəqifdə realist təsvirlə, Mirzə Ələkbər Sabirdə satirik-estetik düşüncə ilə, Bəxtiyar Vahabzadə və Ramiz Rövşəndə fəlsəfi-introspektiv məzmunla yenidən mənalandırılmışdır [5, s.3-4].

Müasir dövrdə Azərbaycan klassik poeziyasının qəbul mexanizmləri həm ədəbi tənqid, həm tərcümə fəaliyyəti, həm də poetik yaradıcılıqda intertekstuallıq vasitəsilə həyata keçirilir. Klassik irsin yenidən oxunuşu, modern və postmodern poetik sistemlərdə onun kodlarının çözülməsi ədəbiyyatşünaslığın əsas istiqamətlərindən birinə çevrilmişdir. Bu proseslərdə estetik ənənələrin yalnız qorunması deyil, eyni zamanda onların müasir düşüncə ilə sintezi də mühüm əhəmiyyət daşıyır.

Əsas hissə / Main part

Azərbaycan klassik poeziyasının estetik əsasları Şərq ədəbi-fəlsəfi sisteminin dərin qatlarına bağlıdır. Bu sistemin kökləri qədim İslam mədəniyyəti, Quran və təsəvvüf düşüncəsi, həmçinin İran və türk poetik ənənələrinin sintezindən yaranmışdır. Xüsusilə XII əsrdən başlayaraq, Azərbaycan ədəbi mühiti təkcə regional deyil, həm də ümumiislam mədəniyyətinin aparıcı mərkəzlərindən birinə çevrilmişdir. Bu mərhələdə Nizami Gəncəvi yaradıcılığı klassik poeziyanın estetik konsepsiyasını formalaşdıran əsas mənbə olmuşdur.

1. Nizami Gəncəvi və poetik estetik sistemin bünövrəsi

Nizami Gəncəvinin yaradıcılığı Azərbaycan poeziyasının estetik istiqamətinin təməlini qoymuşdur. Nizami Gəncəvinin yaradıcılığında simvolika daha çox kosmik harmoniya, insan – təbiət – cəmiyyət vəhdəti kontekstində çıxış edir. Onun “Xəmsə”si yalnız poetik janrların mükəmməl nümunəsi deyil, həm də insan, kainat və ilahi varlıq münasibətlərini dərin fəlsəfi əsaslarla tənzimləyən bədii sistemdir. “Xəmsə”də yol, səfər, nur, qaranlıq, bağ və şəhər kimi obrazlar yalnız təsviri funksiya daşımır, eyni zamanda insanın mənəvi kamilliyə doğru inkişaf mərhələlərini simvolizə edir. “Xosrov və Şirin”, “Leyli və Məcnun”, “Sirlər xəzinəsi” və “İsgəndərnamə” poemalarında gözəllik və kamillik anlayışları həm bəşəri, həm də mənəvi səviyyədə təqdim olunur.

Nizami poetikasında simvolika didaktik məqsədə xidmət etməklə yanaşı, yüksək estetik forma ilə təqdim olunur və oxucunu fəlsəfi düşüncəyə sövq edir. Ədəbi tənqid tarixində qeyd edilir ki, Nizaminin estetik ideyası “harmoniya və hikmət birliyi” üzərində qurulmuşdur: gözəllik yalnız zahiri forma deyil, həm də mənəvi müdrikliyin təəcəllisidir. Bu prinsip sonrakı bütün klassik poeziya nümunələrində davam etmiş və Azərbaycan poetik təfəkküründə “kamal ideyası” kimi möhkəmlənmişdir.

2. Nəsimi və estetik-fəlsəfi dərinləşmə

İmadəddin Nəsimi poeziyasında simvolik düşüncə daha mürəkkəb və dərin fəlsəfi məzmun kəsb edir. Onun yaradıcılığında “can”, “kənül”, “söz”, “əlif”, “hərf” kimi anlayışlar hürufi estetik sistemin əsas simvolları kimi çıxış edir. Bu simvollar vasitəsilə insanın ilahi mahiyyəti, bədən və ruh münasibəti, sözün metafizik gücü poetik şəkildə ifadə olunur. Əziz Mirəhmədovun araşdırmalarında göstəriləyi kimi, Nəsimi poeziyasında simvolika yalnız bədii üsul deyil, bütöv bir dünyagörüşünün poetik ifadə formasıdır.

XIV-XV əsrlərdə İmadəddin Nəsimi bu estetik sistemi yeni – irfani və hürufi məzmunla dərinləşdirdi. Onun poeziyasında insanın ilahi təbiəti və kamilliyə qovuşma arzusu əsas poetik ideyaya çevrildi. “Sığmazam” qəzəli və digər əsərlərində Nəsimi insanı Tanrının zühuru, gözəlliyi isə ilahi nurun bədii təəcəssümü kimi təqdim edir. Bu, həm Şərq estetik ənənəsinə, həm də Avropa humanizminin ilkin ideyalarına paralel düşüncə sistemidir [4, s.25-29].

Ədəbiyyatşünaslıqda Nəsiminin poeziyası “estetik radikalizm” kimi səciyyələndirilir. O, insanı mənəvi azadlıq və ali idrak daşıyıcısı səviyyəsinə qaldıraraq klassik poetik düşüncənin sərhədlərini genişləndirmişdir. Nəsimi irsindəki bu estetik azadlıq ideyası sonrakı dövrlərdə Füzulinin eşq fəlsəfəsində və Vəqifin realizmində öz yeni formalarını tapmışdır.

3. Məhəmməd Füzuli – eşq estetikasının zirvəsi

XVI əsrdə Füzuli yaradıcılığı Azərbaycan klassik poeziyasının zirvəsini təşkil edir. Onun yaradıcılığında simvolika daha çox eşq fəlsəfəsi üzərində qurulmuşdur. Füzuli qəzəllərində eşq, dərd, hicran, göz yaşı, səhrələr və səfər motivləri zahirən fərdi hisslərin ifadəsi kimi görünə də, mahiyyət etibarilə ilahi həqiqətə aparan mənəvi yolun mərhələlərini əks etdirir. Məmməd Arif və Həmid Araslı Füzuli poetikasını təhlil edərkən, bu simvolik sistemin klassik Şərq poeziyasında estetik kamilliyin zirvəsi olduğunu xüsusi vurğulamışlar.

Onun estetik konsepsiyasının mərkəzində ilahi və insani eşq ideyasının vəhdəti dayanır. “Leyli və Məcnun”, “Divan”, “Hədiqətüs-süəda” və “Rindü-zahid” kimi əsərlərində eşq həm mənəvi kamilliyin vasitəsi, həm də bədii idrakın forması kimi təqdim olunur.

Füzuli “söz”ü yalnız ifadə vasitəsi deyil, mənəvi enerjinin daşıyıcısı kimi görür. O yazırdı: “Söz bədənə ruhundur”. Bu baxış ədəbiyyatşünaslıqda Azərbaycan estetik təfəkkürünün əsas prinsipi kimi qiymətləndirilir. Füzuli poeziyasında gözəllik, ağrı, eşq və kamal anlayışları bir-birini tamamlayan fəlsəfi sistem yaradır; bu sistem sonrakı yüzilliklərdə romantizm və simvolizm poetik istiqamətlərinin əsas qaynaqlarından biri olmuşdur.

4. XVIII-XIX əsrlərdə estetik ənənələrin yeni formaları

Molla Pənah Vəqiflə birlikdə Azərbaycan poeziyasında estetik prinsiplər yeni – realist və xalq yönümlü mərhələyə qədəm qoydu. Vəqifin poetik dili danışiq üslubuna yaxın idi, o, bədii gözəlliyi təbiət və insan həyatının canlı reallıqları ilə əlaqələndirdi. Füzulidə metafizik mənə daşıyan “gözəllik” Vəqifdə hissi və konkret təsvirə çevrildi. Bu, Azərbaycan estetik fikrinin sosial-mədəni təkamülündə mühüm mərhələ idi.

Qasım bəy Zakir və Seyid Əzim Şirvani isə klassik estetik dəyərləri satirik və maarifçi baxışlarla sintez etdilər. Onların yaradıcılığı klassik poeziyanın forma və məzmun sərhədlərini genişləndirərək yeni ədəbi düşüncənin təməlini qoydu.

5. Klassik dövrün estetik sisteminin elmi dəyərləndirilməsi

Azərbaycan ədəbiyyatşünaslığında klassik poeziyanın estetik prinsipləri XIX əsrin sonlarından etibarən ardıcıl şəkildə araşdırılmağa başlanmışdır. Bu istiqamətdə ilk sistemli elmi yanaşma Firidun bəy Köçərlinin “Azərbaycan ədəbiyyatının tarixi” adlı fundamental tədqiqatında öz əksini tapmışdır. Köçərli klassik poeziyanı yalnız bədii hadisə kimi deyil, həm də milli düşüncə və ictimai təfəkkürün təkamül mərhələsi kimi dəyərləndirmiş, Nizami, Füzuli və Vəqifin yaradıcılığında estetik inkişafın qanunauyğunluqlarını göstərmişdir. O, ilk dəfə olaraq Azərbaycan poeziyasında gözəllik və kamillik ideyasının mədəni-tarixi köklərini elmi əsaslarla izah etmiş, bu ideyaların xalq düşüncəsi ilə bağlılığını vurğulamışdır.

XX əsrin əvvəllərində Salman Mümtaz klassik ədəbiyyatın tədqiqində yeni mərhələ açmışdır. Onun tərtib etdiyi “Divanlar”, “Nəsimi”, “Füzuli”, “Qövsü Təbrizi” kimi nəşrlər Azərbaycan filoloji irsinin qorunması və elmi dövriyyəyə daxil edilməsində mühüm rol oynamışdır. Mümtaz yalnız mətnşünas kimi deyil, həm də ədəbi-estetik düşüncəni araşdıran tədqiqatçı kimi çıxış etmiş, klassik poeziyanın milli mədəniyyət kontekstində dəyərləndirilməsinin zəruriliyini göstərmişdir.

Sovet dövründə bu sahədə Həmid Araslı, Məmməd Arif Dadaşzadə, Əli Sultanlı, Əziz Mirəhmədov, Cahangir Qəhrəmanov, Yusif Seyidov kimi alimlərin araşdırmaları xüsusi əhəmiyyət daşıyır. Həmid Araslı “Nizami Gəncəvi”, “Məhəmməd Füzuli”, “Azərbaycan ədəbiyyatı tarixi” kimi monoqrafiyalarında klassik poeziyanın bədii-fəlsəfi mahiyyətini, onun milli və ümumbəşəri dəyərlərlə əlaqəsini sistemli şəkildə təhlil etmişdir. Araslının tədqiqatlarında estetik kateqoriyalar – “eşq”, “hikmət”, “gözəllik”, “kamillik” anlayışları bədii mətnin ideya-emosional məzmunu ilə əlaqədə izah olunur ki, bu da Azərbaycan estetik fikrinin elmi əsaslarını müəyyənləşdirmişdir [3, s.197-201].

Məmməd Arif klassik poeziyanın dil və poetika məsələlərinə diqqət yetirmiş, xüsusən Füzulinin bədii üslubunun milli ədəbi dilin inkişafındakı rolunu göstərmişdir. Onun “Azərbaycan ədəbiyyatında realizm və romantizm”, “Füzuli poetikası” adlı məqalə və tədqiqatlarında klassik poeziyanın estetik strukturu, obraz sisteminin daxili fəlsəfi tutumu elmi əsaslarla təhlil olunmuşdur [2, s.215-234].

Əli Sultanlı və Əziz Mirəhmədov isə klassik poeziyanı ümumşərq mədəni kontekstində öyrənərək onun təkcə milli deyil, həm də regiondakı ədəbi proseslərin formalaşmasında oynadığı rolu önə çəkmişlər. Əziz Mirəhmədovun Nəsimi irsinə həsr olunmuş araşdırmaları hürufi estetikanın poetik formalarını, Nəsiminin dili və üslubunun təsir mexanizmlərini dərin elmi təhlillə təqdim edir.

XX əsrin sonlarından etibarən bu sahədə Paşa Kərimov, Tahirə Məmməd, Nizami Tağısoy, Qəzənfər Paşayev, Rafiq Yusifoğlu, İlham Rəhimli kimi tədqiqatçıların əsərləri klassik poeziyanın estetik və ideya-fəlsəfi aspektlərini müasir nəzəri baxışlarla dəyərləndirmişdir. Onlar klassik poetikanın müasir ədəbi sistemlə əlaqəsini, simvol və metaforaların yeni semantik səviyyələrdə necə işlədildiyini göstərmişlər [1, s.234-245].

Azərbaycan ədəbiyyatşünaslığında klassik poeziyanın estetik sisteminə dair araşdırmalar çoxşaxəli və mərhələli şəkildə formalaşmışdır. İlk tədqiqatçılardan müasir alimlərədək bu prosesin əsas istiqaməti eyni qalır – klassik poeziyanın bədii və fəlsəfi mahiyyətini anlamaq, onun müasir ədəbi təfəkkürlə əlaqələrini elmi cəhətdən əsaslandırmaq.

Azərbaycan poeziyasının XX əsr mərhələsi həm ədəbi, həm də estetik baxımdan keçid dövrü kimi səciyyələnir. Bu dövrdə klassik poeziyanın çoxəsrlik bədii prinsipləri, obrazlar sistemi, dil-üslub xüsusiyyətləri və fəlsəfi-estetik dəyərləri yeni ictimai-siyasi və mədəni reallıqlar kontekstində yenidən mənalandırılmışdır. Əgər klassik poeziyada insanın mənəvi kamilliyi, ilahi eşq və hikmət ideyaları əsas bədii istiqamət idisə, XX əsr poeziyasında bu anlayışlar artıq milli kimlik, azadlıq və mənəvi özünüdərk ideyaları ilə birləşmişdir.

XX əsrin əvvəllərində yaranan realist ədəbi məktəblər klassik poeziyanın bədiilik və ideya dərinliyini yeni ictimai funksiyalarla uzlaşdırmağa çalışmışdır. Mirzə Ələkbər Sabir bu baxımdan

mühüm dönüş nöqtəsi idi. Sabir klassik poetik formaları – qəzəl, müxəmməs və rübai kimi janrları satirik məzmunla dolduraraq ənənəyə yeni funksional istiqamət qazandırmışdır.

Ədəbiyyatşünaslıqda Sabir yaradıcılığı “klassik formanın sosial məzmunla yenilənməsi” kimi qiymətləndirilir. O, Nəsimi və Füzuli kimi şairlərdən gələn insan mərkəzli estetik ideyanı yeni ideoloji kontekstə – maarifçilik və ictimai oyanış istiqamətinə yönəltdirmişdir.

Əhməd Cavad, Cəfər Cəbbarlı, Mikayıl Müşfiq kimi 1920-30-cu illər şairləri də klassik poeziyanın lirizmini, musiqililiyini və metaforik dərinliyini qoruyaraq onu romantik-azadlıq duyğusu ilə sintez etmişlər. Əhməd Cavadın “Çırpınırdın, Qara dəniz” şeirindəki ruhani yüksəliş və idealizm Nizaminin harmoniya prinsipi ilə səsleşir, yalnız zamanın milli azadlıq mübarizəsinə uyğun kontekstdə ifadə olunur.

Füzuli irsi XX əsr Azərbaycan poeziyasında həm poetik, həm də fəlsəfi baxımdan ən güclü təsir mənbələrindən biri olmuşdur. Onun eşq fəlsəfəsi, sözə münasibəti, insanın mənəvi ağrısını ilahi eşqlə eyniləşdirən poetik sistemi Səməd Vurğun, Rəsul Rza, Bəxtiyar Vahabzadə kimi şairlərin yaradıcılığında müxtəlif formalarda təcəssüm etmişdir.

Səməd Vurğunun “Füzuli” poemasında klassik irsə bədii hörmət motivi ilə yanaşı, onun humanist-estetik prinsiplərinin müasir mədəniyyətlə vəhdəti göstərilmişdir. Səməd Vurğun Füzulinin bəşəri ideyalarını sovet dövrünün “humanist sosialist realizmi” ilə bağlamağa çalışmış, bu zaman estetik məzmunu qorumağa xüsusi diqqət yetirmişdir [2, s.125-154].

Rəsul Rza Füzuli poetikasını modernist düşüncə ilə sintez etmiş, “Rənglər”, “Görünməz nəsnələr” kimi şeirlərində sözün çoxqatlı mənalarnı, bədii assosiasianın poetik gücünü önə çəkmişdir. Bu istiqamət Azərbaycan poeziyasında klassik estetik ənənələrin transformasiya olunmuş modern forması kimi dəyərləndirilir.

Bəxtiyar Vahabzadənin “Füzuli” poemasında və “Gülüstan”, “Vidən” kimi əsərlərində eşq, əxlaq və mənəvi məsuliyyət ideyalarının Füzuli təlimi ilə əlaqəsi diqqət çəkir. Onun poetik sistemi klassik ənənənin ideya-fəlsəfi qatını milli və müasir düşüncə tərzilə birləşdirir.

XX əsrin ikinci yarısından etibarən klassik poeziya ənənələri müasir poetik düşüncənin semantik sistemə çevrilmişdir. Ramiz Rövşən, Vəqif Səmədoğlu, Sabir Rüstəmxanlı, Fikrət Qoca kimi şairlər klassik formaları təqlid etməkdən çox, onların dərin mənəvi-ruhani təməlini müasir həyat və insan psixologiyası kontekstində yenidən şərh etmişlər.

Ramiz Rövşənin “Mənə səndən danış, dünya” şeirindəki ekzistensial tənhalıq, mənəvi axtarış və kamillik ideyası Nəsimi və Füzuli poeziyasında olduğu kimi, insanın mənəvi yüksəliş problemi ilə bağlıdır. Lakin bu, müasir insanın mənasızlıq və zamanla mübarizə şəraitində təqdim olunur.

Vəqif Səmədoğlu poeziyada sözün mahiyyətinə, poetik simvolların iç qatına yönəlmişdir. Onun yaradıcılığında “susmaq”, “xatirə”, “toz” kimi motivlər klassik poeziyada işlədilən “hikmət”, “fənanadan bəqa” kimi sufi məzmunlu simvollarla səsleşir. Beləliklə, klassik poetik kodlar yeni mənəvi-fəlsəfi məzmun kəsb edir.

Müasir dövrdə Nigar Rəfibəyli, Məleykə İsmayıl, Zəminə Xudiyeva, Səbinə Əhmədova kimi qadın şairlər klassik poeziya ənənələrini fərqli – qadın duyğusallığı və mənəvi dərinlik baxımından yenidən mənalandırmışlar. Onların əsərlərində eşq və gözəllik anlayışı artıq ilahi və ya abstrakt deyil, konkret insani duyğuların, qadın varlığının poetik ifadəsinə çevrilmişdir.

Bu proses Azərbaycan poeziyasının estetik sistemində yeni bir istiqamətin – “feminist-estetik təfsir”in formalaşmasına zəmin yaratmışdır. Bu təfsirdə Füzuli və Nəsimi kimi şairlərin ideyaları müasir humanizm və fərdi azadlıq düşüncəsi ilə vəhdətdə təqdim olunur.

XXI əsr Azərbaycan ədəbiyyatşünaslığında klassik poeziyanın öyrənilməsi yeni metodoloji yanaşmalarla davam etdirilir. Müasir tədqiqatlarda klassik poetikanın yalnız mətn səviyyəsində deyil, həm də qəbul nəzəriyyəsi və intertekstuallıq çərçivəsində təhlili genişlənməmişdir.

Klassik poeziya artıq sabit bir “irs” kimi deyil, daim yenidən oxunan və mənalandırılan canlı mədəniyyət hadisəsi kimi dəyərləndirilir. Müasir tənqid klassik mətnlərin dəyərlər sistemini, onların

çağdaş poetik formalarla qarşılıqlı təsirini, tərcümə və interpretasiya vasitəsilə bədii dövrüyyədə yaşama mexanizmini araşdırır.

XX əsr və müasir Azərbaycan poeziyasında klassik ənənələr sadəcə qorunmur, eyni zamanda bədii düşüncənin transformasiyası və estetik yenilənmənin əsas hərəkətverici qüvvəsinə çevrilir. Klassik poeziyanın fəlsəfi dərinliyi, poetik dillə ruhi aləmin vəhdəti müasir ədəbiyyatda yeni bədii-fəlsəfi təfəkkür formalarının yaranmasına təkan verir.

Azərbaycan klassik poeziyası yalnız tarixi-estetik mərhələnin məhsulu deyil, eyni zamanda müxtəlif dövrlərdə yenidən oxunan, təfsir edilən və mənalandırılan çoxqatlı bədii mətn sistemidir. Bu poeziyanın əsas gücü onun rəmzi strukturlarının, metaforik düşüncə tərzinin və fəlsəfi dərinliyinin zamanın dəyişən estetik tələblərinə uyğun şəkildə yenidən aktuallaşa bilməsindədir. Müasir estetik qavrayış kontekstində klassik poeziya artıq yalnız müəllif niyyəti ilə deyil, oxucu və tədqiqatçının interpretasiya imkanları ilə də dəyərləndirilir.

Klassik Azərbaycan poeziyasında mətn anlayışı sabit və qapalı struktur deyil. Nizami Gəncəvinin, Nəsiminin və Füzulinin əsərləri öz dövrünün dini, fəlsəfi və etik sistemə söykənsə də, onların poetik dili və rəmzi strukturu müxtəlif tarixi mərhələlərdə fərqli semantik qatlar qazanmışdır. Bu baxımdan, klassik mətnlər “açıq mətn” xarakteri daşıyır və hər yeni oxu aktında estetik mənasını genişləndirir. Müasir ədəbiyyatşünaslıqda bu yanaşma qəbul nəzəriyyəsi və hermenevtik metodlar çərçivəsində izah olunur.

Rəmz klassik poeziyanın estetik sistemində əsas ifadə vasitələrindən biridir. Klassik şairlər bədii ideyanı birbaşa təqdim etməkdən qaçaraq onu rəmzi obrazlar vasitəsilə çatdırmış, bu yolla poetik mətni çoxqatlı mənalandırma imkanına malik olmuşlar. Nizami poeziyasında yol, səfər, nur və harmoniya; Nəsimidə söz, hərf və insan bədən; Füzulidə eşq, dərd və hicran rəmzləri yalnız fərdi hisslərin ifadəsi deyil, bütöv fəlsəfi dünyagörüşün poetik kodları kimi çıxış edir. Bu rəmzlərin estetik dəyəri onların zamanla məhdudlaşmamasında, yeni dövrlərdə yeni mənalara kəsb etməsindədir.

Zaman faktoru klassik poeziyanın müasir qavranılmasında həlledici rol oynayır. Müasir oxucu klassik mətni artıq orta əsr dini-fəlsəfi kontekstindən kənarda, fərdi psixoloji və sosial təcrübə prizmasından oxuyur. Bu isə klassik rəmzlərin yeni estetik çalarlarla qəbul edilməsinə səbəb olur. Məsələn, Füzulinin eşq fəlsəfəsi müasir dövrdə yalnız ilahi məna daşımır, eyni zamanda insanın daxili tənhalığı, mənəvi axtarışı və varlıq problemi ilə əlaqələndirilir. Beləliklə, klassik poeziya çağdaş estetik şüurda yeni semantik imkanlar qazanır.

Müasir ədəbiyyatşünaslıqda klassik poeziyanın bu şəkildə qavranılması intertekstual yanaşma ilə də izah olunur. Klassik mətnlər müasir poetik nümunələrlə, yeni ədəbi diskurslarla dialoqa girir və bu dialoq nəticəsində onların estetik potensialı daha aydın şəkildə üzə çıxır. Paşa Kərimov, İlham Rəhimli, Nizami Tağısoy kimi tədqiqatçıların əsərlərində klassik poeziyanın müasir oxu strategiyaları kontekstində təhlili bu prosesin elmi əsaslarını ortaya qoyur.

Beləliklə, mətn, rəmz və zaman anlayışlarının qarşılıqlı əlaqəsi Azərbaycan klassik poeziyasının müasir estetik qavranılmasının əsas mexanizmini təşkil edir. Klassik poeziya tarixi keçmişin donmuş irsi deyil, hər dövrdə yenidən mənalandırılan, müasir estetik düşüncəni qidalandıran canlı mədəni fenomendir. Bu baxımdan, onun elmi təhlili həm milli ədəbi düşüncənin inkişafı, həm də ümumbəşəri estetik dəyərlərin anlaşılması üçün mühüm əhəmiyyət kəsb edir.

Nəticə / Conclusion

Azərbaycan klassik poeziyasının estetik ənənələri əsrlər boyu milli ədəbiyyatın bədii, fəlsəfi və mənəvi dayaqını formalaşdırmış, sonrakı dövrlərdə yaranan poetik sistemlərin əsas istiqamətlərini müəyyən etmişdir. Nizami Gəncəvi, Nəsimi, Füzuli, Xətai, Vəqif, Məhəmməd ağa Şahtaxtılı və digər klassiklərin yaradıcılığı yalnız ədəbi hadisə kimi deyil, həm də milli estetik

şüurun, mənəvi kamillik idealının ifadəsi kimi çıxış etmişdir. Bu poeziya formalaşdığı dövrdən etibarən insanın daxili aləminə, mənəvi dəyərlərinə, gözəllik və kamillik axtarışlarına yönəlmiş, ictimai-mənəvi düşüncənin ən yüksək təzahür formalarından biri olmuşdur.

Elmi tədqiqatlar göstərir ki, Azərbaycan klassik poeziyasının estetik sistemi Şərq fəlsəfəsinin əsas ideyalarına – ilahi eşq, harmoniya, hikmət və təbiət-insan vəhdətinə əsaslanır. Bu sistemdə forma və məzmun, hiss və düşüncə, rəmz və reallıq bir-birini tamamlayan bədii komponentlər kimi çıxış edir. XX əsrin ortalarından başlayaraq Həmid Araslı, Məmməd Arif, Əziz Mirəhmədov, Əli Sultanlı, Paşa Kərimov kimi alimlərin apardığı araşdırmalar bu estetik modelin yalnız poetik deyil, həm də fəlsəfi-ideoloji əsaslarını açmış, onun müasir ədəbi proseslərdə yaşarlığını elmi şəkildə təsdiqləmişdir.

Müasir dövrdə klassik poeziyanın qəbul mexanizmləri də dəyişmişdir. Əgər əvvəllər bu irs daha çox mətnşünaslıq və tarixi-lingvistik istiqamətdə öyrənilirdisə, indi struktur-semiotik, hermenevtik və intertekstual yanaşmalar klassik poeziyanın mənalandırılmasında yeni mərhələ açmışdır. Müasir tədqiqatçılar klassik poetikanın obrazlar sistemini, rəmlər və alleqoriyaların çoxqatlı semantikasını yeni estetik ölçülərdə izah edir, bu mətnləri yalnız tarixi keçmişin nümunəsi kimi deyil, bu günün fəlsəfi düşüncəsinə təsir edən canlı mənəvi mənbə kimi təqdim edirlər.

Bununla yanaşı, klassik poetik simvolika Azərbaycan ədəbiyyatında sabit və dəyişməz struktur deyil, tarixi-mədəni inkişaf prosesində daim yenilənən estetik sistem kimi çıxış edir. Onun müasir estetik şüurda transformasiyası klassik irsin yaşarlığını təmin etməklə yanaşı, milli ədəbi düşüncənin davamlılığını və dərinliyini də nümayiş etdirir. Çağdaş Azərbaycan poeziyasında da klassik ənənələrin təsiri davam edir. Ramiz Rövşən, Fikrət Qoca, Sabir Rüstəmxanlı, Səlim Babullaoğlu, Qismət və digər müasir şairlər klassik estetik prinsipləri yeni bədii sistemlərdə yenidən mənalandırır, rəmzi ifadə formalarını müasir dil və düşüncə kontekstində təfsir edirlər. Bu, klassik poeziyanın yalnız tarixi miras deyil, həm də estetik yenilənmə mənbəyi olduğunu göstərir.

Azərbaycan klassik poeziyası özünün çoxşaxəli estetik ənənələri ilə milli ədəbi sistemin təməlini təşkil etmiş, müasir ədəbi düşüncənin inkişafında ideya-fəlsəfi və bədii istiqamətverici rol oynamışdır. Onun estetik modeli həm keçmişlə bu gün arasında mənəvi körpü, həm də gələcək ədəbi axtarışlar üçün dayaq nöqtəsi kimi qalmaqdadır. Müasir dövrdə bu ənənələrin qorunması və yeni elmi-nəzəri metodlarla öyrənilməsi milli ədəbiyyatın mədəni kimliyinin dərinləşməsi baxımından mühüm elmi və mənəvi əhəmiyyət daşıyır.

Ədəbiyyat / References

1. Bəşirli X. Klassik və müasir ədəbiyyat məsələləri. – Bakı: Elm və təhsil, 2019, 432 s.
2. Xəliləyev S. Məhəmməd Füzuli seçilmiş əsərləri, II cild. – Bakı: Altun kitab, 2005, 263 s.
3. Kərimov P. Həmid Araslı: Klassik poeziyaya bağlı insan // "Azərbaycan" jurnalı, №5, 2006.
4. Rüstəmov A. Klassik Azərbaycan poeziyasında qəzəl. – Bakı: Elm, 1990, 100 s.
5. Yusifli X. İmadəddin Nəsimi. Seçilmiş əsərləri. – Bakı: Altun kitab, 2005, 314 s.